

УДК 94:327(410)”1559/1562”

СТАНОВЛЕННЯ АНГЛО-ГУГЕНОТСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ НОВОГО КУРСУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЙСЬКОГО УРЯДУ (1559-1562 РР.)

THE FORMATION OF THE UNION BETWEEN ENGLAND AND HUGUENOTS IN THE CONTEXT OF A NEW COURSE OF FOREIGN POLICY OF THE ENGLISH GOVERNMENT (1559-1562)

Осмоловська О. Ю.,

кандидат історичних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
e-mail: osmolovska.olena@gmail.com

Коростельова А. С.,

студентка історичного факультету,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
e-mail: 17if.a.korosteliova@std.npu.edu.ua

Osmolovska O. Yu.,

Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor, National Pedagogical University
them. M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev),
e-mail: osmolovska.olena@gmail.com

Korostelova A. S.,

student of the historical faculty,
National Pedagogical University
them. M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev),
e-mail: 17if.a.korosteliova@std.npu.edu.ua

У статті проаналізовано особливості європейської ситуації в умовах Контрреформації та їхній вплив на процес консолідації міжконфесійних об'єднань.

Висвітлено генезис, причини та передумови становлення англо-гугенотського союзу відносно політичних, геополітичних та релігійних тенденцій.

Ключові слова: гугеноти, протестантизм, Святий Престол, Контрреформація, зовнішня політика, релігія, конфесія.

The article analyzes peculiarities of the European situation in the conditions of the Counter-Reformation. The influence of this peculiarities on the process of consolidation of interfaith associations is revealed.

Particular attention is focused on elucidating the genesis, preconditions and causes of the formation of the union between England and Huguenots in relation of political, geopolitical and religious tendencies.

Keywords: Huguenots, Protestantism, Holy See, the Counter-Reformation, a foreign policy, religion, denomination.

Проблема міжнародних відносин завжди займала чільне місце в державницьких документах тієї чи іншої країни. Досить вагому

роль вони відігравали тоді, коли чи не на перший план виступали релігійні конфронтації та неузгодженості міжконфесійних засад між окремими країнами. Саме так відбулося в історії ранньомодерної Європи, коли остання була розподілена на протиборчі табори різновірців. Питання належності до тієї чи іншої юрисдикції та окремішності церковних доктрин почало штовхати країни до пошуку союзників по вірі. Треба визнати, що, не зважаючи на жорстку Контрреформацію та авторитет Святого Престолу, консолідація прихильників лютеранських вчень набирала обертів. Однак в реаліях тодішніх міжнародних прав ствердження партнерства між «невірними» підданими однієї країни з урядом іншої країни було неможливе. Саме тому головною метою даної розвідки є виокремлення генезису, причин та передумов, котрі стали базовими для англійського уряду на шляху утворення союзу з французькими гугенотами.

Дослідження даної проблематики здійснювалося переважно представниками західної школи. Так, дослідники С. Доран [6] та П. Кроусон [5] досить детально описали особливості зовнішньої політики англійського уряду доби Єлизавети I. Наукові доробки К. Левін [8] та Д. Ніла [10] охарактеризували англійську політику в цілому, розкривши особливості внутрішньої ситуації в Англії. Р. Уернхем [11] висвітлив чіткий взаємозв'язок між процесами в Англії та міжнародною ситуацією загалом. Не менш важливим є і доробок російського історика М. Артеменкова [1], котрий охарактеризував особливості взаємовідносин англійського уряду з гугенотами та зацентрував увагу на існування двох релігійних «партій» в самій Англії. А П. Хаммер [7] розкрив наслідки політики Єлизавети I, котрі відобразилися у веденні військових дій не тільки у Франції, а у Нідерландах.

Джерельна база дослідження представлена збірниками документів, листів та мемуарів. Найбільш ґрунтовним виступає збірник листувань «Календар державних паперів (іноземна серія)» [3; 4], в якому розкриваються всі особливості тогочасного ведення міжнародних діалогів. «Загальна колекція договорів» [2] надає змогу досить ґрунтовно проаналізувати важливі мирні договори, укладені між державами, а «Спогади про правління Франциска II та Карла IX» [9] надають нам загальну картину внутрішньої ситуації у Франції в період розгортання боротьби з гугенотами.

Прихід Єлизавети I до влади у 1558 р. ознаменував собою цілу низку зовнішніх та внутрішніх перетворень в Англії. Проте, незважаючи на внутрішні конфронтації та відкрити агресію католицької партії в самій монархії Тюдорів, найбільш актуальним в той момент стало налагодження саме зовнішніх зносин з європейськими державами. Треба визнати, що загальноєвропейська ситуація в той час була

загострена довготривалими Італійськими війнами. Тож завершення цього масштабного конфлікту стало абсолютно необхідним для кожної з учасниць, адже країни були знесилені економічно та зазнали великих людських втрат. Зрештою, представники трьох королівств – Англії, Франції та Іспанії – розпочали активні переговори, які виявилися досить складними через розбіжність поглядів та намірів кожного з монархів. Процес завершився підписанням двох мирних договорів – франко-іспанського та франко-англійського.

Ствердження першого мирного договору поставило Англію перед геополітичною загрозою, адже було затверджено іспанську гегемонію на континенті. Тут варто наголосити на тому, що попередниця Єлизавети I – Марія Тюдор – була дружиною іспанського короля і певним чином поставила свою країну у залежність від векторів політики династії Габсбургів. Зрозуміло, що зміна англійського монарха не знівелювала прагнень Іспанії продовжувати цей вплив.

Окрім політичного аспекту, велике значення даний договір справляв і на релігійну ситуацію. Він, власне, поставив у небезпечне становище весь протестантський світ та саму Англію. Адже примирення двох одвічно ворогуючих династій – Валуа та Габсбургів – означало інтеграцію з метою укріплення позицій католицької церкви. Характерним стало і зобов'язання цих двох країн одна перед одною – підтримка роботи Тридентського Вселенського собору.

Для Європи XVI ст. характерною є теза про те, що той час характеризувався постійною і запеклою тотальною боротьбою між протестантами і католиками за правильність трактування істини Божої. Жодного компромісу ця конфронтація не змогла б досягти, адже боротьба мала б йти до переможного кінця, допоки не знищиться еретичне віросповідання опонента [7, с. 55]. Тож об'єднання двох прокатолицьких країн в той момент сприймалося як початок нового хрестового походу проти лютеранських вчень. І в цьому дійсно є доля істини – адже внаслідок широкого поширення протестантського віровчення в другій половині XVI ст., гаранті-оборонці католицького віросповідання, за підтримки Святого Престолу, розпочали нові контрреформаційні заходи.

Разом з тим, треба сказати, що і англо-французький договір не відповідав інтересам англійського уряду, адже він офіційно позбавляв Англію стратегічно та геополітично важливого для неї укріплення – міста Кале.

Така розстановка сил, а також відверте ігнорування Єлизаветою I іспанських заходів щодо укріплення своїх позицій в Англії, означало для монархії Тюдорів одне – початок нового зовнішньополітичного курсу, спрямованого на пошук союзників. Адже франко-іспанська коаліція, підтримувана Папою Римським,

поставила Англію перед вибором – грати за чужими правилами чи розпочати самостійницьку політику. Єлизаветою I було обрано останнє [11, с. 212]. Треба зазначити, що в той час для ослабленої Англії пошук союзників, хоч і був справою необхідною, однак досить ризикованою. Зрозуміло було те, що потенційний новостворений альянс не повинен був погіршувати взаємини англійського уряду з рештою країн, особливо якщо останні виступали під егідою Папи.

Виникає питання: чи можливою в той час була реалізація ствердження союзу між Англією та вигідним для неї партнером з подальшим уникненням посилення напруження в Європі? Зрозуміло, що ні. Адже для протестантської країни, котра перейшла до самостійницької політики, найкращим партнером в тих реаліях мала б стати лише та сила, котра не суперечила головним державним засадам англійського уряду. Саме в цей момент стає зрозумілим, що найкращим рішенням є утворення союзу з французькими гугенотами.

Але треба розуміти, що для Англії цей крок був абсолютно важким та серйозним. Тут знову варто звернутися до умов англо-французького Като-Камбрезійського договору, котрий передбачав взаємодопомогу в боротьбі з правопорушниками, які повставали проти монархії [2, с. 49]. Не варто забувати, що саме такими і вважалися гугеноти у Франції. Адже на той момент протестантизм набував нових рис – переходив від суто релігійних спільнот до політичних партій, котрі не мали легітимних прав у католицькій державі [9, с. 31]. Тож підтримка таких угруповань англійським урядом означала б порушення пунктів Като-Камбрезійського договору, а отже і загострення міжнародних відносин.

Незважаючи на те, що думки про англо-гугенотський союз вже визрівали серед англійського уряду і диктували цілий ряд переваг, як от підриг внутрішньополітичної ситуації всередині Франції, Єлизавета I прагнула утриматися від таких ризикованих кроків, аби не викликати інтервенцію франко-іспанських військ на територію своєї держави. Тому станом на 1559 р. думки про союзництво з французькими протестантами залишалися суто альтернативним варіантом.

Наступний 1560 рік став новим етапом в можливості реалізації союзу з гугенотами. Тут варто згадати Амбузьку згоду, котра довела англійському урядові, що французькі протестанти є не просто релігійним угрупованням, а дійсно сильною опозиційною партією у Франції. Ще однією подією стала смерть французького короля Франциска II, котра означала подальше повернення його вдови і головної суперниці англійської королеви – Марії Стюарт – до Шотландії [10, с. 87]. Звичайно, остання могла залучити на свій бік шотландських лордів, відновити франко-шотландську коаліцію

в боротьбі проти Англії та здійснити інтервенцію до країни. Це було дійсно ймовірним явищем, адже французький король Генріх II ще у 1548 р., після одруження свого дофіна з шотландською принцесою, оголосив, що Шотландія та Франція стануть однією країною [8, с. 42]. Іншим аргументом були родинні зв'язки Марії Стюарт з лотаринзькими герцогами де Гізами, котрі становили серйозну силу у французькій монархії та мали певний вплив на представників династії.

Можна сказати, що саме ці обставини і стали останнім аргументом, котрий остаточно затвердив необхідність утворення союзу з французькими гугенотами, задля підриву внутрішньополітичної ситуації всередині Франції. Тобто, це був певний відволікаючий маневр, котрий мав би спрямувати всі французькі сили та війська на боротьбу з протестантами. Головна мета – попередити інтервенцію іноземних військ до Англії та, хоча б і на певний час, знівелювати Шотландське питання, принаймні в той момент, коли королівська влада Єлизавети I була ще нестійкою.

Саме ці обставини і поклали початок активному налагодженню дипломатичних відносин, головним ініціатором яких став англійських посол при французькому дворі – Ніколас Трокмортон, котрий активно спілкувався з гугенотами і всіляко прагнув зблизитися з ними.

Тут хотілося б наголосити на тому, що в той час при англійському дворі було сформовано дві абсолютно антагоністичні партії. Перша очолювалася Робертом Дадлі і пропагувала ідею зближення Англії з Іспанією. Друга – на чолі з Уільямом Сесілом, декларувала необхідність консолідації з протестантськими силами. Треба зазначити, що Сесіл мав досить активне листування з Трокмортоном, обидва вони сповідували протестантизм і спільними зусиллями прагнули переконати королеву в доцільності своїх тверджень.

Треба визнати, що така активна пропротестантська діяльність англійського амбасадора неодноразово викликала підозру у французької монархії. Підігривали цю недовіру й пропагандистські заклики герцогів де Гізів, котрі почали шукати витоки Амбуазької змови в діяльності англійського уряду. Навряд чи ми можемо визнати можливість таких кроків з боку Англії. Адже, як вже зазначалося, саме Амбуазька змова довела всю серйозність опозиційності гугенотів до монархії, а вже подальші європейські обставини підштовхнули Єлизавету I до поступового можливого утворення союзу. В той момент, у 1560 р., англійська королева ще не була готова ризикувати своєї суверенністю та тронем, заради підтримки одновірців суто в релігійному аспекті [1, с. 27]. А от вже 1561 рік почав характеризуватися активним проявом налагодження діалогу між Англією та французькими протестантами.

Одним з першим проявів цього зближення стала розмова амбасадора Трокмортона з представником протестантів Гаспаром де Коліньї у квітні 1561 р. Треба сказати, що для гугенотів союз з Англією був життєво необхідний, оскільки французькі протестанти не мали змоги протидіяти французькому війську, з урахуванням великої ймовірності іспанської допомоги. Тож для гугенотів коаліція з Англією могла означати отримання допомоги як політичної, так і військової. Так, Гаспар де Коліньї намагався переконати англійського амбасадора у доцільності укладення союзу і аргументував це цілим рядом тез. Адже відмова Англії від допомоги гугенотам означала б перемогу французького королівського війська над протестантськими загонами. В умовах контрреформаційних заходів та франко-іспанської коаліції, в подальшому поразки отримали б і нідерландські протестанти. Таким чином, Англія залишалася один на один з католицькими монархіями, котрі в подальшому також почали б винищувати «ересь» вже на теренах монархії Тюдорів.

Ще однією тезою виступала необхідність відправити на Національний релігійний собор англійських представників, котрі б мали підтримати позицію гугенотів. Такий політичний крок, на фоні авторитетності Англії, означав би для решти протестантських країн остаточну консолідацію під егідою династії Тюдорів. На думку Гаспара де Коліньї, це стало б каталізатором припинення релігійних сутичок та визнання протестантизму як цілком законної релігії [3, № 151]. Проте в той час англійський уряд ще не готовий був до такої відкритої підтримки. Так, поступово налагоджувався діалог, побутувала ідея можливої співпраці, але не більше того. Навпаки, в той момент Єлизавета I пропонувала виступити суто посередником у міжконфесійній французькій конфронтації [6, с. 21]. Таким чином, вона змогла б на відкритому рівні, і дещо офіційно, контролювати внутрішню ситуацію у Франції і навіть, коли треба, наштовхувати гугенотські війська на французькі.

Треба сказати, що така політика «рівноваги сил» викликала занепокоєння у Ніколаса Трокмортона, адже в той час дедалі більше посилювалася конфронтація між французькою монархією та протестантами. Тож подальше зволікання та відтягування надання реальної військової допомоги могло б зробити слова Гаспара де Коліньї пророчими і Англія втратила б потенційних союзників. Однак варто визнати, що в умовах певної недовіри до англійського посла, останній просив англійську королеву бути дружньою в листуванні з представниками династії Валуа, щоб жодним чином не викликати подальше посилення тверджень щодо зв'язків Англії з гугенотами, таким чином запевнивши Францію у своїх дружніх намірах [3, № 151].

Абсолютно нових рис набули переговори вже у 1562 році, що стало остаточним етапом встановлення союзницьких відносин між англійським урядом та французькими гугенотами.

Вже на початку січня англійський посол повідомляв про катастрофічне загострення всередині Франції, котре почало переростати у відкриті сутички, в результаті яких з'являлися перші вбиті. Відбувалося нівечення церков та костелів, а гугеноти перейшли у активну фазу своєї боротьби і почали об'єднуватися вже у провінціях [3, № 789].

Саме в цей момент стає зрозумілим, що допомога гугенотам забезпечить Англії реальні позитивні наслідки, адже відомо, що в той момент королева на перший план ставила не релігійний аспект, а політичний та, що важливо, геополітичний [5, с. 174]. Стала очевидною можливість повернення нормандського порту – Кале. Реалізація цього, на думку Трокмортонна, крилася у невідворотності доведення ситуації всередині Франції до певної «точки кипіння». Великої ймовірності досягала можливість введення і іспанських військ на допомогу французам. Це мало б стати катализатором відкритого звернення гугенотів до англійського уряду з проханням військової допомоги. Таким чином, англійська інтервенція до Нормандії пояснювалася б суто проханням протестантів, задля боротьби з якими французи залучили іноземців. Оскільки такий розвиток подій означав вже не конфлікт всередині певної країни, а європейський конфлікт, на міжнародному рівні Англія пояснювала б свій мотив суто захистом своїх одновірців – протестантів.

Але очевидно, що головною метою англійської королеви було прагнення закріпитися на нормандському узбережжі. Так, була вироблена стратегія: в разі прохання французьких протестантів надати військову та фінансову допомогу, Англія висунула б свою головну умову – здача гугенотами міста Кале, Дьєпп або Гавр [3, № 1015]. В найкращому випадку розвитку подій, Англія розраховувала отримати всі три міста. Першим кроком до реалізації такого задуму було прагнення отримати від гугенотів дозвіл на висадку англійців у Ньюхейвені – так вони називали Гавр. В листах до Сесіла Трокмортон пояснював це вірогідністю подальшого обміну Гавру на Кале [4, № 66-67].

Англійський посол у своїх зверненнях до англійського уряду наполегливо апелював до постійного погіршення становища гугенотів. Він запевняв, що королева повинна терміново перейти до висадки на узбережжі Нормандії, адже таке гаяння часу лише дедалі більше послаблювало протестантську партію і зрештою могло б призвести до остаточної перемоги католицизму [4, № 389]. Треба визнати, що політика репресій по відношенню до гугенотів посилювалася день за днем.

Проте інтервенція до Нормандії була досить серйозним кроком для англійського уряду, навіть якщо ціною цього ставало укріплення на континенті. Англійська королева всіляко прагнула уникнути військових дій і все зводила до можливості вирішення цього конфлікту мирними переговорами. За Єлизаветою I, головна причина конфлікту криється суто у міжособистісному конфлікті між герцогом де Гізом – представником католиків та очільником французьких протестантів принцом Конде.

Знову ж таки, тут ми маємо згадати про прагнення посередництва з метою контролю внутрішньої ситуації у Франції. Таке посередництво, у випадку прийняття його французьким королем, могло бути цілком легітимним на міжнародній арені. На противагу - відкрита інтервенція унеможливила подальші мирні переговори з Францією і вела Англію до відкритої війни, причому не тільки з династією Валуа, а й з їхніми союзниками по вірі – Габсбургами.

Незважаючи на це, всі твердження Ніколаса Трокмортонна сприяли тому, що радники англійської королеви дійшли консенсусу стосовно доцільності інтервенції до Нормандії. Зіштовхнувшись з цим, Єлизавета I змушена була погодитися і перейти до відкритої військової допомоги французьким протестантам [7, с. 63]. Вона була закріплена остаточним договором про взаємодопомогу, заключеним між представниками англійської королеви та прибічниками протестантського очільника принца Конде у містечку Хемптон-Корт, 20 вересня 1562 р.

Отже, утворення англо-гугенотського союзу було спричинено низкою подій та звершень, котрі відбувалися в Європі. Перш за все, можливість цього альянсу треба вбачати в особливостях нового курсу зовнішньої політики Єлизавети I, котра прагнула всіляко звільнитися від іспанського впливу. Разом з тим, очевидним було й те, що боротьба проти лютеранського вчення не обмежиться суто регіональними конфронтаціями всередині певної країни. Існувала велика загроза знищення протестантських общин спочатку локально, в країнах, де побутував католицизм. Але англійському уряду було цілком зрозуміло, що в подальшому розгортатиметься боротьба і проти їхньої монархії. Саме тому і виникла необхідність пошуку нових союзників на континенті.

Звичайно, утворення союзу з «повстанцями» - підданими іншої монархії могло б стати абсолютно резонансною справою і призвести до міжнародного конфлікту. Але, навіть з урахуванням такого ризику, підписання договору з гугенотами мало вирішити цілий ряд проблем та надати певні переваги Англії. Так, в обмін на військову, фінансову та політичну підтримку, монархія Тюдорів прагнула вирішити важливе геополітичне і стратегічне пи-

тання – повернути місто Кале та укріпитися на континенті. Разом з тим, підтримка французьких протестантів мала б виступити проти франко-іспанського альянсу, головною метою якого була боротьба з протестантськими деномінаціями в рамках Контрреформації.

Список використаних джерел

1. Артеменков М. Англия и гугеноты во время религиозных войн во Франции / М. Н. Артеменков. – М.: РКонсульт, 2004. – 208 с. // Artemenkov M. Angliya i gugenoty` vo vremya religiozny`kh vojn vo Franczii / M. N. Artemenkov. – М.: RKonsul`t, 2004. – 208 s.
2. A general collection of Treatys, Manifesto's, Contracts of Marriage, Renunciations and other Publick Papers, from the year 1495, to the year 1712. Vol. II. London, 1732.
3. Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth. – Volume 4 1561-1562. – L., 1866.
4. Calendar of State Papers Foreign: Elizabeth. – Volume 5, 1562. – L., 1867.
5. Crowson P. Tudor foreign policy / P. Crowson. – London: A&C. Black, 1973. – 288 p.
6. Doran S. Elizabeth I and Foreign Policy, 1558-1603 / S. Doran. – London: Routledge, 2000. – 96 p.
7. Hammer P. E. Elizabeth's wars: war, government and society in Tudor England, 1544-1604 / P. E. Hammer. – New York: Palgrave Macmillan, 2003. – 324 p.
8. Levin C. The reign of Elizabeth I / C. Levin. – New York: Palgrave Macmillan, 2002. – 146 p.
9. Memories of the Reigns of Francis II. and Charles IX. of France. London. 1724.
10. Neale J. E. Elizabeth I and her Parliaments, 1559-1581 / J. E. Neale. – London: Cape, 1953. – 434 p.
11. Wernham R. B. The New Cambridge History. III. The Counter-Reformation and the Price Revolution / R. B. Wernham. – London: Cambridge University Press, 1968. – 558 p.